

13 DERSTE

OTORİTERYEN KİŞİLİK

VEYSEL BATMAZ

**DESTEK
MEDYA
GRUBU**

**BEYAZ BAYKUŐ: 93
ARAŐTIRMA: 30**

VEYSEL BATMAZ / 13 DERSTE OTORİTERYEN KİŞİLİK

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ő.

Genel Yayın Yönetmeni: Özlem Küskü

Yayın Koordinatörü: Kaan Cumalhođlu

Editör: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: Sedat Gösterikli

Sayfa Düzeni: Tuđçe Ekmekçi

Sosyal Medya-Grafik: Mesud Topal-Nursefa Üzüm Kalender-Samet Ersöz

Reklam ve Tanıtım: IŐil İlgıt ŐimŐek-Selen Çavuşovalı

Beyaz BaykuŐ: Kasım 2023

Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN: 978-625-441-478-7

© Beyaz BaykuŐ

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 NiŐantaŐı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42 - Faks: (0) 212 252 22 43

www.beyazbaykus.com

[facebook.com/ beyazbaykusyayinlari](https://facebook.com/beyazbaykusyayinlari)

twitter.com/beyazbaykusy

instagram.com/beyazbaykusyayinlari

Destek Dukkan

Yıkılmazlar Basım Yay. Prom. ve Kâğıt

San. Tic. Ltd. Őti.

Sertifika No. 45464

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad.

No. 62/B Bağcılar-İstanbul

Beyaz BaykuŐ Yayınları, Destek Yayınları'nın tescilli markasıdır.

13 DERSTE
**OTORİTERYEN
KİŞİLİK**

VEYSEL BATMAZ

“Orhan Kemal Adorno’yu okudu mu?”

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA	7
DERS 1	
Bekçi Murtaza Diye Biri.....	11
DERS 2	
Orhan Kemal Adorno'yu Okudu mu?.....	19
DERS 3	
“Otoriteryen Kişilik” Kavramının Bulunuşu.....	27
DERS 4	
“Totaliteryen Tip” ve Önyargı Üzerine Çalışmalar Projesi.....	37
DERS 5	
Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nden Berkeley Grubu'na.....	59
DERS 6	
Aile, Otorite, Faşizm.....	71
DERS 7	
“Otoriteryen Kişilik” Araştırması: Ampirik Boyut.....	91
DERS 8	
Otoriteryen Kişilik Araştırması: Kuramsal Boyut.....	101
FAŞİZMİN BOYUTLARI: Bloch ve Löwenthal.....	108
SAHİCİ YAŞAMIN FAŞİZMİ, HOŞGÖRÜSÜZLÜK ve ZIRHLANMA-KASILMA: Sartre, Adorno, Reich.....	116

DERS 9	
F Ölçeđi.....	119
DERS 10	
İki Otoriteryen Kişilik Kitabı Arasında Geçen Zamanda Neler Oldu?.....	139
DERS 11	
Türkiyede “Otoriteryen Kişilik” Çalışmaları.....	173
DERS 12	
Çiğdem Kağıtçıbaşı ve “Otoriteryen Kişilik”	195
DERS 13	
Murtazalaşma: Faşizm ve “Otoriteryen Kişilik”	209
NOTLAR	227
KAYNAKÇA	235

YAZAR HAKKINDA

Prof. Dr. M. Veysel Batmaz, ortaöğrenimini Kadıköy Maarif Koleji'nde; üniversite öğrenimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi (BA'79), Pennsylvania Üniversitesi Annenberg İletişim Okulu (MA'85), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (MA'83) ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (doktora 1987) yaptı. George Gerbner'in öğrencisi oldu ve onunla çalıştı. J. Habermas ve A. Wellmer'in yönettiği Dobrovnik Seminerleri'ne katıldı (1982-1983). VERSO-Sosyal Araştırmalar Merkezi'nde Dr. Erhan Göksel ile birlikte Türkiye'deki çeşitli siyasal iletişim projelerinde danışman ve kampanya yöneticisi olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden emekli oldu. Halen İstanbul Beykent Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde ders veriyor. Bugüne kadar Gazi, Ankara, Boğaziçi, Anadolu, Marmara, Maltepe, Beykent, Ural Devlet Üniversitesi, Moskova Diplomatik Akademisi'nde dersler verdi. Beykent Üniversitesi kurucularından biri ve ilk Mütevelli Heyeti üyesi (1993-1999). Panajans Ltd. de ve EDUCATEK'te siyaset, eğitim ve pazarlama danışmanlığı çalışmalarını sürdürüyor. Medya, siyaset ve eğitim alanında çok sayıda yayını bulunuyor:

Kitaplar:

- Türkiye'de Televizyon ve Aile* (Asu Aksoy ile 1995)
Ben ve Toplum-Sosyal Psikolojiye Giriş (Barlas Tolan Galip İsen ile 1985, dördüncü baskı)
Fas'ta Televizyonun İlkokul Çocukları Üzerindeki Etkileri (1985)
Medyaya Düşman Yetiştiriyorum (2003, üçüncü baskı)
Karartma: RTÜK Rütüklenemez (2003)
Yanlış Medyada Doğru Söylenmez (2004)
Medya Popüler Kültürü Gizler (2006)
Kıbrıs'ı Verelim Musul'u Alalım (2008)
Medya Türkiye'ye Düşman Yetiştiriyor (2008)
Atlantis'in Dili Türkçe (Cahit Batmaz ile 2007, ikinci baskı)

Çeviriler:

Sanford, Milgram, Şerif ve Asch, *Otoriteryen Kişilik ve Uyma* (Mehmet Gürkaynak ile 2006)

Arif Dirlik, *Global Modernite ve Sosyalizm* (2006)

Arif Dirlik, *Küreselleşmenin Sonu mu* (İsmail Kovacı ile, 2012)

George Gerbner, *Medyaya Karşı* (Güneş Ayas ve İsmail Kovacı ile, 2014)

NEDEN 13 DERS?

Akademik çalışmalarım süresince gördüm ki, Türkiye’de sosyal bilimlerde birçok alan sanıldığı kadar aksine ve yayınların bolluğunun tersine pek bilinmiyor ya da karışık bir biçimde aktarılıp üzerinde tutarsızca düşünülüyor. Bu eksiklikler bende de var. Bütün bu tutarsız ve belirsizliklerin en azından kendimce giderilmesi amacıyla, bu alanların literatür taramasını ve kavramlaştırma ve kuramlaştırma süreçlerini “13 Ders” haftası olarak kitaplaştırma düşüncesi Ertürk Akşun ve Yelda Cumalıoğlu ile birlikte oluştu. Bu çaba, hiç kuşkusuz ilkönce benim kendi yayınlarımın içindeki eksikliklerimi tamamlıyor. Daha sonra da öğrencilerin ve okuyucunun bu alanlarda donanımını sağlamayı amaçlıyor.

Bilindiği gibi Bologna Süreci sonrasında üniversitelerde bir sömestr 14 hafta olarak düzenleniyor. Her haftaya bir konu başlığı olarak planlanan derslerin sıralanışında haftalar arasındaki bağlantılar ve süreklilik sağlayıcı tema da düşünülür ya da düşünülmemelidir.

14 haftalık sömestlerde ilk hafta belki bir tanışma haftasıdır. Fakat bir sonraki haftadaki ders merak uyandırıcı ve öğrenmeye heveslendirme biçiminde verilmelidir. Daha sonra tarihsel ve güncel ayrıntılar devreye girer. Sömestr ortalarından sonra ise farklı yaklaşımlar ve eleştirel açılımlar haftalık ders konularını belirler. En sonda da, geçen haftalarda anlatılan dersin bir özeti verilirken öğrenilen içeriğin yararı tartışılır.

Ders dediğimizde iki anlamdan söz ediyoruz: Ders, bir öğreticinin bir konuyu bir zaman süresi içinde ilgilenenlere sunan tek başlık altında toplanan içeriktir. İkinci anlamı da haftalık

olarak ayrı ayrı planlanan “ders” içeriği konularının genellikle üç saat olarak sunulmasıdır.

Üniversitedeki dersler kamusal mülkiyetli zihinsel mallardır; YÖK’ten önce üniversite dersleri herkese açıktı, şimdi de öyle olmalıdır. Ancak üniversite diploması belirlenmiş koşulları ve kuralları yerine getirenlere verilir. Bu nedenle, bu dersleri herkes okuyabilir; hatta öğretebilir. Başta öğrenciler olmak üzere, üniversite derslerinin hedef kitlesi, tüm ilgilenenlerdir.

DERS 1:

Bekçi Murtaza Diye Biri

“Almışım amirlerimden terbiye, görmüşüm kurs. Görseydin kurs, alsaydın sıkı terbiye büküklerinden, konuşmazdın böyle cahil sözler. Bilirdin yüksektir bir vazife her şeyden...”

Orhan Kemal, Murtaza, 1952

Balkan göçmeniydi Murtaza. Yıllar önce ölen dayısı Kolağası Hasan'ın duyacağından korktuğu için yalan söyleyemediğinden, **mübadelede** (1) ailesini perişan etmek pahasına devletten hiçbir mülk talebinde bulunmamıştı.

İşkân (1) Dairesi'ndeki memura, *“Biz fakir insanlar idik memlekette, yok idi başkaları gibi tarlalarımız konaklarımız. Var idi küçük bir bahçeciğimiz, söyleyemem yalan, yakışmaz bana”* dediğinde *“tüm İşkân Dairesi'nin memurları önlerindeki kocaman defterlerden doğrulmuş, kalemlerini bırakmış, hayret içinde kalmışlardı.”*¹

Bu nedenle, küçük bir bahçe içinde çok küçük bir eve yerleştirilmişti Murtaza'nın ailesi.

İşkânın hemen ardından *“Kolağası dayısının subay giysilerine benzeyen*

(1) **Mübadele ve İşkân:** Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi, 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak yapılan sözleşme uyarınca Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Krallığı'nın kendi ülkelerinin yurttaşlarını din esası üzerine tehcir ve zorunlu göçe tabi tutmasına verilen addır. Göçe tabi tutulan kişilere ise *mübadil* denir.

Mübadele ile 1.200.000 Ortodoks Hıristiyan Türk ve Rum, Anadolu'dan Yunanistan'a; 500.000 Müslüman Türk de Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

(2) **Üniforma**, “Sosyal doğamızın-sivil kıyafeti, bencil doğamızın somutlaşmış halidir... Topluluk ile siyasi devletin bölünmesi, toplumsal tüm duyguların devlete yansıtılmasına yol açar ve bu yüzden de insanın üstünde ve tepesinde bir güç haline gelerek, devlet ve onu temsil eden her şey **idol** olur.” Fromm, 2008, s. 136
“İnsanın içinde bulunduğu çaresizlik sonucunda normal bir insan kendi içinde kudretli, her şeyi kapsayan ve her şeyle ilgilenen bir figüre inanma şeklinde derin bir istek duyar, insanın kendi kişisel gücünü devrettiği her figür bir **idoldür**.” Fromm, 1998, s. 97

üniforma (2) giyebilme tutkusu içinde² onu tanıyan bir komiserin de yardımı ile Adana’da mahalle bekçisi olarak çalışmaya başladı. İş geceleri sokaklara, evlere ve yoldan geçenlere göz kulak olmaktı.

Mübadele öncesinde memleketlerinde yokluk içindeki hemşerileri ve öz ağabeyi kendilerine ait olmayan mülkleri de beyan

ettiklerinden, her biri konaklara, bağ bahçelere ve geniş tarlalara iskân edilmiş, yeni Türkiye’de zenginlik içinde yaşıyorlardı.

Yalan üzerine zengin olmuşların bar-pavyon kapatmalarını yokluk içindeki annesi, kız kardeşi, karısı ve kızları gözüne gözüne sokup, durmadan Murtaza’yı aşığılıyorlardı.

“Kolağası Hasan Bey’in subay urbasına benzeyen, sivillerden ayrı, az da olsa subayları hatırlatan bekçi üniforması” giyeceğinden duyduğu sevinç Murtaza’ya en yakınlarından, ailesinden karşılaştığı horlanma ve aşığulamaları unutturuyordu. Hiçbirine kulak asmayarak, üniformanın verdiği kibir ile bekçiliğini yapıyordu.

Her çaresiz kaldığı an, içinde bulunduğu durumu Balkan Savaşı’nda ölmüş olan dayısının duvarda asılı fotoğrafına, karşısında canlı biri varmışçasına anlatır; ona yakarak, koşullarından şikâyet ederdi. Fotoğrafı adeta bir **totem (3)** haline getirmişti; onu fetişleştirerek bir putmuşçasına taparak, yakarışlarla medet umardı.

(3) **Totem**, ilkelerin batıl bir saygı duydukları, kendileri ile o nesne arasında özel ve samimi bir ilişki buldukları maddi nesnelere. Bir kişi ile totemi arasındaki ilişki karşılıklı hayırseverliktir. Totem kişiyi korur; kişi de buna karşılık toteme saygı gösterir, eğer bir hayvansa öldürmeyerek, bir bitki ise kopartmayarak. Fetişten farklı olarak totem, ayrıksı bir varlık değildir, her zaman canlı bir grup veya cansızlaştırılmış doğal bir nesne, çok nadir de yapay bir nesnelere. Totem, baba yerine geçen bir nesneden başka bir şey değildir. Totem nasıl baba yerine konulan ilk şey ise; Tanrı da büyük ihtimalle ikinci şeydir; artık bir baba biçimlenmesine tam anlamıyla girmiştir. Freud, 1965

(4)“İtaate insan niçin bu kadar yatkındır ve itaatsizlik etmesi niçin bu kadar zordur? Çünkü devlet, kilise (din) ve kamuoyuyla uygun adım gittiğim sürece kendimi güvenli ve koruma altında hissederim.” Fromm, 2016, s. 14

“Vazifeşinastı” Murtaza³, **itaat (4)** isterdi, sabit ve kutsal bir görev hiyerarşisine sahipti; aklına her estiğinde, nerede otoriteye ihtiyaç duyduğunda, “Ankara’da devlet, hem de hükümet, yukarda Allah, burda ben” derdi.⁴ Kadınlara, bu kadınlara karısı ve kızları da dahildi, aşâğılık varlıklar gözüyle bakardı.

“Vazife sırasında kadınlara zerrece önem vermez, yalnız görev sırasında değil, sık sık. ‘Saçı uzun aklı kısa’ kadınların, *işitmemişti şimdiye kadar bir ‘kurs’, amirlerden sıkı terbiye aldıklarını.*”⁵

Mahallenin edep ve **namus (5)** kolayıcısıydı; sokaklarda dolaşan kılıksız ve fakir görümlü insanları **sadistçe (6)** karakola götürür⁶ adeta işkence yapar; ancak sokak lambalarından ve pen-

(6) **Sadist** davranışın kökenini Freud mazoşist eğilimden aldığı inancını geliştirmiştir (Geçtan, 2010, s. 23, Fiester ve Gay, 1991, s. 376). Sadist davranışlardan sağlanan doyum, hasara uğrayan kişiyle özdeşleşme sonucu yaşanır ve sadizm mazoşist eğilimlerin bir başka kişiye yansıtılmasını simgeler. Sadizmde ve mazoşizmde haz duygusunu yaratan acının kendisi değildir. Haz, acı duygusuna eşlik eden uyarılma ile yaşanır. (Geçtan ve Fiester ve Gay, Aktaran Burcu Güdücü, “Erkek” Cinsel Kimliği, Sadizm Mazozizm Üzerine Bir Saha Araştırması, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2 – 2016)

cerelerden vuran ışıltılar içindeki varlıklı sokaklara geldiğinde “hiç gereği yokken, *ilikli yakasını kontrol eder, ceketini iki yanlara çeker.. Çalıştıkları için Cenabı Allah’ın bol bol verdiği sevgili kulların asfalt ışıltılı caddesine*” saygıda bulunurdu. “Üstlerdi onlar. Allah’ın sevgili kullarıydılar. Arka sokaklarda oturan ‘muzır vatandaşlar’ Allah’ın sevgili kul-

(5) **Namus** sözcüğünün kökeni nomos’tan geliyor. Antik Yunan ve Roma döneminde kurucu yasa anlamına gelen nomos, geniş cinsellik söyleminin, üreme de dahil, sosyal hayattaki tüm kurallarını da düzenliyor. Kadının rolü homo-saccer diye tanımlanan roldür ve kökleri Roma’ya dayanmaktadır. Kadın, erkek/ataerkil düzenin kurulmasında olduğu gibi korunmasında da bir homo-saccer olarak üzerine düşeni fazlasiyla yerine getiren konumdadır. İşlediği olası bir suç nedeniyle kurban edilemeyen ama öldürülmesi de cinayet olarak görülmeyen bir statü. Toplumsal olanın sınırında gezinen ve nomos’u çiğneyen böylesi bir kadın, çoğu kez “ibret-i âlem”lik bir cinayete kurban gitmesi kuvvetle muhtemel bir kadındı. Örneğin bir kadının kocasını aldatması onun akrabaları tarafından öldürülmesi için meşru bir nedendi. Cinayeti işleyen akraba bu durumu mahkemede ilan ettiği zaman hem ceza almazdı hem de topluma karşı işlenmiş bir suçun cezasını verdiği için toplum nezdinde kahraman olarak görülürdü. A. Nevin Yıldız Tahincioğlu, *Namusun Halleri*, Postiga Yayınları

ları olsalardı, onlar da oturlardı böyle apartmanlarda.”⁷

Murtaza, zengin mahallelilerin gözdesi, fakirlerin sövdüğü bir kişiydi.⁸

Milliyetçiydi (7) ama Batılı ülkelerde ezik bir hayranlık duyardı. “*Desinler ecnebiler tuh bu pis Türklere, versinler kötü not memleketimiz, hem de milletimiz için, ha?*”⁹

(7) Milliyetçilik

- 1) Belirli bir grubun üstün kılınması: İnsanlık farklı gruplara bölünmüştür. Burada sözü edilen grup millettir. Her bir milletin kendi tarihsel, geleneksel ve dilsel sürekliliğine sahip olduğu iddia edilir. Ve her millet en üstün olandır.
- 2) Bir kişi ya da grubun bağlı olduğu millete değer biçme: Kişinin kimliği millet ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla her bir insan milli kimliği vastasıyla tanımlanır.
- 3) İlk iki maddeye politik-kurumsal ifade verme isteği: Bu, devlet olma isteğini ifade eder. Her millet bir ulus-devlete dayanmak ister. 4) Her millet bir toprak parçası, yer ve belirli sınırlar ve tarih ve dil ile birlikte tanımlanır. 5) Duygu ve duygusallığın önemli bir rol oynadığı bir aidiyet duygusu: Bütün ideolojiler belirli kavramsal düzenlemelere ilişkin duygusal bağlılıklara sahiptir, ancak milliyetçiliğin duygu boyutu diğer ideolojilere göre biraz daha belirleyicidir. Politik güç olarak kurumsallaştırır ve meşrulaştırır. Milliyetçilik duyguları bilinçli olarak öne çıkar.

Mahalle karakolunda komiser tarafından el üstünde tutulurdu fakat çalışma arkadaşları tarafından pek sevilmeyen biriydi¹⁰ Murtaza.

Gün geçtikçe, “vazifeden” başka bir şey bilmeyen, “*Vazife sırasında görme-yecek gözün evladımı bile*”¹¹ diyebilen Murtaza’dan mahalleli de ailesi de ilallah demiş; bunun üzerine komiser onu bir arkadaşının fabrikasına gece kontrol yardımcısı olarak aldırarak zorunda kalmıştı.

Yeni görevini de hemen benimseyen Murtaza, kendine hızla bulduğu “*Fabrika Spor Mükellefleri Komutanı*” üniforması içinde bu kez, çalışan işçilere göz açtırtmadı. Hepsini azarlayıp, aşağılayıp durdu. Pek takan olmasa da

Arapçada namus şeklinde kullanılan kelimenin aslı “kanun” anlamındaki Grekçe nomostur. Kuran-ı Kerim’de namus kelimesi geçmez. Yahyin başlamasıyla ilgili hadislerde kelimenin Varaka b. Nevfel tarafından zikredildiği görülmekte ve bunun İslam kaynaklarında ilk kullanım olduğu anlaşılmaktadır. “Eğer bana söylediğin doğru ise Musa’ya gelen namus-i ekber ona da gelmiştir.” Namus kelimesi, İslami kaynaklarda yahyin gelişyle alakalı rivayetlerde Cebrail için kullanımı dışında Grekçede olduğu gibi “ilahi kanun” ve özellikle “Musa’ya gönderilen şeriat” (Tevrat) anlamında kullanılmaktadır (İslam Ansiklopedisi). Görülüyor ki, Türkçede bugün, erkekler için “şeref”, kadınlar içinse “cinsellik” anlamında kullanılan “namus”, Grekçe anlamıyla kullanılmakta ve İslami bir kökeni bulunmamaktadır.

(8) “Otoriteriyen karakterin psikodinamikleri içinde, önceki saldırganlığın bir kısmı soğurular ve mazoşizme dönüştürülür; öte yandan, bir başka kısım ise, öznenin kendisiyle özdeşleştiği kimselerde (nihai olarak dış grupta) bir çıkış yolu arayan **sadizm** olarak kalır...” (Adorno vd. *Otoriteriyen Kişilik*)

emirler yağdırdı. Onların alaylarına muhatap olduğunda mesai bitiminde soluğu evindeki toteminin önünde alır ve onunla sanki canlıymış gibi konuşarak işçileri şikâyet ederdi; kendi amirine karşı kusursuz bir saygı duyup, işçilere karşı derin bir hınç duygusu ve hırçın bir aşağılama ile davranmayı sürdürdü.

Otoritenin altına girdiğinde böcek gibi olur, otoriteyi ele geçirince vahşi bir canavar haline gelirdi. (8)

“*Vazifeye*” ve “*amirine itaate*” o kadar kaptırmıştı ki çalışma saatinde uyukladığını gördüğü kızını “*vazifesini yapmadığından*” tokatlayarak beyin travması geçirmesine ve ölmesine sebep oldu.

“**Nekrofilik (9) düzeyde**”¹² “isimsiz güçlere, isimli otoritelere (yetkeye) gönüllü olarak itaat ederek kendinin ve

(9) **Ölüm ve Nekrofilik**: Mutlak sahip olmak isteği ile mutlak hâkimiyet kurmak niyetiyle ve sonuçta elde tutabilmek amacıyla yaşayan kişi her şeyin ölüye dönüşmesi arzusu ile aslında kendi varoluş probleminde bir cevap bulmak istemektedir. Bu durum sadizm (otoriter) mazoşizm (boyun eğen) ve narsisizm (gerçekleri bütün çıplaklığı ile görme korkusu) için de geçerlidir. Bu tutkuların herhangi biri tarafından güdülen kişi başkalarına gerçekten bağımlı hale gelir, itaat ettiği veya egemen olduğu kimselere bağlı kalır. Fromm, 1998, s. 95; 1996, s. 19

(10) Türk Dil Kurumu’na göre **idol** çok sevilen kişi ya da nesnedir. Yanı sıra çoktanrılı dinlerde tapınılacak nesne olarak da tanımlanır. İdol bugün çok çeşitli dillerde; başanlıklar örnek alınan, O’nun gibi olmak istenilen, yaşam boyunca idolün izlediği yolda ilerlemek istenilen kişidir. İlk idoller anne babalardır. Annenin giysileri, makyajı ve diğer özellikler ve yaptıkları kız çocuklara; babanın tıraş olması ya da kravat takması gibi detaylar erkek çocuklara idol modelleri olur. Anne babada idollük özellikleri görmeyen çocuklar da bunu başka idol özellikleri bulunan kişilere yansıtarak, ikame ederler.

çocuklarının yaşamlarını feda etmeye istekli”¹³ biriydi.

Annesinin ölümüne de aile içinde tek ağlamayan ve üzülmeyen oydu. Kız kardeşinin “*Abi hiç mi yok sende kalp, ölür annemiz yaşarmaz kirpiklerin bile*” şeklindeki isyanına, “*Acımam rahat döşeginde ölene, olsun isterse annem. Çünkü akıttı mübarek kanını dayımız vatan topraklarında boğuşarak düşmanla, ölmedi yatağında rahat rahat*”¹⁴ diyen biriydi.

(11) “İkel topluluklardaki sevilen varlıkların ölümünden sonra **şeytana** dönüştürülmesinin anlamı nedir? Psiko-nevrotik çalışmalar bu konuda açıklayıcı bilgiler verir. Her bir yoğun duygusalılık ile bağlı olunan kişiye karşı duyulan yumuşak aşkın gizlediği bilinçaltında yatan bir düşmanlık vardır. Bu korunma tarzına [birini düşman olarak hissetmek ondan korunma güdüsünü harekete geçirir], normal ve hastalıklı zihin hayatında, “projeksiyon” denir. Tabularla olan ilişki, aynı nevrotik dışavurumlar gibi ikili anlama sahiptir. Bir yandan elem ve kederi ifade eder; diğer yandan ölüden kendini koruma biçiminde gizlenmiş düşmanlığı... Totem babanın yerine geçer. [Babanın kastrasyon yapması ile anaya erişemeyen çocuk, babanın yerine bir toteme projeksiyon yapar; sonra da anayı tabulaştırarak, ona hem sevgi hem düşmanlık besler duruma gelir. Totem gündelik hayatta idol biçimine bürünür.] Freud, 2016, s. 206-2017

Murtaza, “*ölen sevgili varlığa [annesine] karşı düşmanca davranmış olması düşüncesini peşinen yalanlarcasına, duygu tepkisini hemen idolü (10) olan dayısına doğru yüceltici bir tür projeksiyon olarak dışarıya aktarmış*”¹⁵ bir biçimde düşmanca ve kayıtsız kaldı annesinin ölümüne.(11)

Dayısı Kolağası Hasan Bey’i o kadar *idol* (put) haline getirmişti ki, her iki oğluna da Hasan adını koymuştu. Kolağası Hasan Bey onun her zaman ilk ve tek yardımcısı oldu.(12)

Büyük oğlu Hasan, Murtaza nedeniyle işinden kovulan Gece Kontrol Amiri’ni desteklemeye yönelik işçilerin toplantısına katılmış ve

babasına isyan bayrağı çekmişti. Babasının iki bileğini tutarak, “*Utanyorum senden, kendine gel diyorum sana, senin gibi bir babam var diye yerlere geçiyorum. Maskara oldun dünyaya! Bizi de kendin gibi rezil ediyorsun!*”¹⁶ diye bağırdığında, Murtaza, kollarını oğlundan kurtararak, iki yana açıp, “*Öl be Murtaza, öl be yahu, öl be!*” diye bağırmıştı.

(12) “Genellikle pasif, umut verici ve güven dolu olduğu için bu sihirli yardımcıya olan hayranlık bir çocuğun anne ve babasına olan bağlılığına benzerlik gösterir. Bu idol görülebilir ya da görülemesin veya sadece bir fantezinin ürünü olsun ya da olmasın, bir idole bağlanmış bir insan [olarak] kendisini asla yalnız ve çaresiz hissetmemesini” sağlar. Fromm, 1998, s. 97 ve 101

Bütün umutlarını bağladığı, dayısı Hasan Bey gibi subay olacağına inandığı küçük oğlu Hasan ise, *mahalle bakkalından çeyrek ekmek çalmış, kovalanınca kaçarken, birden hızını alamayarak köşeden çıkıveren bir taksinin çarpması ile kan içinde, çaldığı çey-*

rek ekmek bir yana, o bir yana yuvarlanmıştı...¹⁷ Murtaza bu olay karşısında suçu karısına yükleyerek, “Olamadın istediğim evsafa bir tarla, çürüttün tohumumu”¹⁸ diye isyan etmişti. Ağır yaralanan küçük Hasan’ı hastaneye kaldırdılar ve iyileşince hapse atıldılar. Bakkal, Hâkim ve Savcı, çocuğa acıdıklarından çocuğu be-
raat ettirmeye azimliydiler. Hâkim’in “Oğlunuz o gün çok açmış, onun için bu çocukluğu yapmış, Bakkal da davasını geri çekecek, ne dersiniz?” diye sorduğunda, giysileri içinde eriyip akmış bir böcek haline gelmiş olan Murtaza, “birden sanki pompalarla şişti

(13) Freud’a göre, “oidipal ceza” kastrasyon’dur. Yahudilerde ve Müslümanlarda erkek çocukların sünnet (kastre) ettirilmeleri bu cezaya örnektir.

şişti giysisine sığmaz oldu” ve bağırdı: “Hayır, olamaz aç benim oğlum. Velev olsaydı bile aç çalmayacaktı, etmeyecek idi tenezzül hırsızlığa, şimdi sizden istir-

hamım, edesiniz mahkûm, atasınız hapislere.”¹⁹ Çocukta kaygının oluşmasında en önemli etmen kusurlu ebeveyn tutumlarıdır. Çocuğun yetişmesinden sorumlu olan kişi olarak Murtaza çocuğuna karşı ilgisiz davranmış, çocukta yalnızlık duygularına yol açmış,²⁰ bütün bunlar da Hasan’da hırsızlık olarak dışa vurulmuştu. Oğlu için mahkûmiyet isteyen Murtaza, aynı **kastrasyon (13)** yapar gibi, idolünün somutlanmış beklentisi olan küçük Hasan’a **oidipal** bir ceza (13) vermektedir.

Sokakta her gördüğü yoksul, şaşkın ve zavallıyı olası şüpheli olarak karakola götürün, zengin evlerin önünden geçerken hazır ola geçip selam duran; varsıldan yana, yoksulu ezen, azınlık (göçmen) olmasının öcünü çoğunluğu zapt ederek almak isteyen, kendisi için otorite figürü (*baba-idol*) olan dayısı Kolağası Hasan’a benzemeye çalışsan; onu bir totem haline getiren; benlik arayışında “kocaman postalları, körükleri alabil-diğine şiş külot pantolonu ve dik yakalı ceketini, öfkeden kızarmış sivri burnu, dışarıda göğsü, içeride karnı ve kaz adımlarıyla yürüyen”;

(14) Libido-Ego-Süperego, Freud’un üç kişilik katmanıdır. Libido erotik cinsel enerji, ego benlik, süperego da toplum ve vicdanın katmanlarıdır. Projeksiyon ve Tabu için ise bkz. Freud, *Totem ve Tabu*

“Yukarıda Allah, Ankara’da hükümet, burda ben!”; “Nasıl? Benzedim mi Hasan Bey dayıma?” diyerek ayna karşısında kendi kendisi ile (*libidosu*, *egosu*, *süperegosu* ile karmaşa içinde) (14) konuşan; memuriyetin/devletin/üniformanın arkasına saklanan; ataerkil, “Nerde evin reisi? Ne için vermezsin cevap? Kocan derim, koca erkeğin! Abe ermez aklın, söylenirsin haminnem gibi. Uzun saçlarınız kısa akıllarınızı hepten...” diye sürekli karısına bağırın; tüm kadınlara değer vermeyen. “Asker ve rütbe erkek demek” tarzında algıya sahip; “vatani”, “kadını”, “vazife”yi *tabu* (14) haline getirmiş bir karakterdir Murtaza.

Bu tipik kişilik örüntüsünü, romanda yer aldığı gibi, çevresindeki değişik yapılardaki insanların hepsi derece derece paylaşır. Kızını vazifesini aksattığı için öldürmesi; büyük oğlunun baba isyanı (*Oedipus kompleksi*); idolleştirdiği dayısının *yan-sıtması* (*projection*) (14) olan küçük oğlunun hırsızlık yapması ile yıkılan kişilik yapısının sertliği ve kırılmazlığı, Murtaza’yı sıradan “küçük adam”ların²¹ evrensel karakteri olarak kanlı canlı somutlaştırmaktadır. Somutlamaya eski dilde müşahhaslaşma denir. Yani kişileştirme.